

Araştırma-İnceleme

**DOKSANÜÇ HARBİ'NİN KAYNAKLARINDAN İNGİLİZ
GAZETELERİ**

Remzi ÇAVUŞ¹

Öz: II. Abdülhamit döneminde, Nisan 1877'de başlayarak Ocak 1878'de sona eren, Doksanüç Harbi olarak da bilinen ve Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında yaşanan savaş yaklaşık olarak dokuz ay kadar sürmüş ve Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu savaş hakkında müracaat edilebilecek çok sayıda kaynak bulunmakta ve bunların her birisi kaynak değeri açısından ayrı ayrı kritiğe tâbi tutulabilir. Çalışmamızda, Doksanüç Harbi'ni günü gününe sayfalarına aktarmaya çalışmış olan İngiliz gazetelerini kullandık. Savaşta tarafsızlığımızı ilan etmiş olan bir devletin basın organı olan bu gazeteler, Doksanüç Harbi'ni günlük takip ederek gelişmeleri okuyucularına duyurmaya çalışmışlardır. Gazeteler, cephelerdeki komuta merkezlerinin hazırladığı raporlardan muhabirlerden gelen telgraflara kadar birçok kaynağı kullanmışlar ve sundukları haberlerin kaynaklarını belirtmişlerdir. İncelemiş olduğumuz on altı gazete, sadece cephede ordular arasında geçenleri haberleştirmemiş, savaşın tarafların başka devletlerle ilişkilerinden savaş bölgelerindeki önemli yerleşim yerlerinin tanıtılmasına ve komutanların hayat hikâyelerine kadar birçok konuya yer vermişlerdir. Savaş haberlerine ayırdıkları sayfalarında tüm cephelerdeki gelişmeleri bölümler halinde sunmuşlardır. Böylece okuyucularına savaş coğrafyasının tümünü görme imkânı sunmuşlardır. Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında yaşanmış olan bu savaşın değişik yönleri hakkında sayfalarına çok teferruatlı bilgiler aktarmış olan İngiliz gazeteleri kaynak olarak Doksanüç Harbi'nin anlaşılmasına katkı sağlamışlar ve tarafsız bir devletin basınının savaşa yaklaşımını yansıtmışlardır. Fakat İngiltere'nin savaşta tarafsız olması gazetecilerin de tarafsız olmasını garanti edemeyeceğinden, gazetelerin mutlak manada tarafsız olduğunu iddia etmek zordur.

Anahtar Sözcükler: Doksanüç Harbi, İngiliz Gazeteleri, Osmanlı-Rus Savaşı.

ENGLISH NEWSPAPERS AS THE SOURCES OF THE '93 WAR

Abstract: During the period of Abdul Hamid II, the '93 War, also known as the war between the Ottoman Empire and the Russian Empire, lasted

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı. remzicavus@hotmail.com

for approximately nine months, started in April 1877 and ended in January 1878 with the defeat of the Ottoman Empire. The accessible sources about this war are very vast and, each and every one of these sources' value can be separately criticized. In our study, we used the English newspapers as the sources of the '93 War. These newspapers, which were the press organs of the state that proclaimed its neutrality in the war, tried to follow the '93 War on a daily basis in order to present it to its readers. The newspapers used various sources such as reports of the command center at the very front and telegrams from reporters, which are also indicated as sources for their present news. The sixteen newspapers we have been analyzed were not only about the things happening between the armies at the front, but also about lot of topics such as the relations of warring parties with other states, the introduction of major settlements in the region and the stories of commanders. On the pages dedicated to war news were about all the developments at the front and were divided into parts. Therefore, the readers had the chance to witness the whole geography of the war. The English newspapers, which transferred very detailed news about different faces of the war between the Ottoman Empire and the Russian Empire, became sources for the understanding of the '93 War and reflected the approach of a neutral state towards the war. But the fact that England was neutral didn't make the writers of the newspapers neutral, too. That is why it is hard to say that the newspapers are neutral in absolute terms.

Keywords: Doksanüç War, British Newspapers, The Ottoman Russian War.

Giriş

Nisan 1877'de başlayıp Ocak 1878'de sona eren ve yaklaşık dokuz ay kadar süren, Balkanlar ve Kafkaslar üzerinde iki ana cephede Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında yaşanan savaş, Doksanüç Harbi olarak da bilinmektedir.²

Savaş, sadece cephede yaşananlardan ibaret değildir. Tarafların üçüncü devletlerle olan ilişkilerinden ülkelerindeki gelişmelere kadar değişik alanlarla ilintilidir. Dolayısıyla bir savaşın tüm yönleriyle ortaya konması bir iki kaynak çeşidiyle mümkün olmaz. Doksanüç Harbi'yle ilgili olarak harp ceridelerinden hatıralara, askerî ve mülkî makamlar arasında çekilmiş telgraflardan yazılmış mektuplara kadar olabildiğince fazla kaynak vardır. Bunlardan her birisi araştırmacılara farklı faydalar sunar. Herhangi birinin ihmal edilmesi ise yapılan araştırmanın eksik kalmasına sebep olabilir.

Kaynakların hangisinin daha önemli olduğu veya hangisine öncelik verilmesi gerektiği bu çalışmanın konusu kapsamında değildir. Kaynakların belirlenmesinde yapılacak araştırmanın niteliği etkili olur. Savaşan tarafların üçüncü devletlerle borç alıp verme, silah ve cephane satın alma üzerine yaptıkları görüşmelerin harp tarihinin en önemli kaynaklarından olan harp

² Savaşın başlangıcı rumî takvime göre 1293'e tekabül ettiğinden Nisan 1877'de başlayan savaş Doksanüç Harbi olarak da bilinir.

cerideleri üzerinden takip edilmesi beklenemez. Fakat tarafların asker, silah ve cephane miktarlarının doğru bir şekilde öğrenilmesinin yolu harp ceridelerinin incelenmesinden geçer. Siperlerin içinde neler yaşandığını merkezdeki yöneticilerden çok askerler bilir. Dolayısıyla siperlerin içinde geçenleri öğrenmek isteyenler yönetim kadrosunun Doksanüç Harbi'ye ilgili hatıralarından ziyade sıcak çatışmalara girmiş olan askerlerin hatıralarını takip etmek zorundadır. Cephede ve cephe gerisinde sağlık hizmetlerinin nasıl yürüdüğü ise en iyi şekilde, gelişmelere şahitlik etmiş olan doktorların hatıralarından alınabilir. Mesela Doksanüç Harbi'nde Osmanlı hizmetinde olan Doktor Charles S. Ryan'ın hatıraları (Kızılay Emri Altında Plevne ve Erzurum'da) oldukça değerli bilgiler sunmaktadır.

Tarih araştırmalarının birçok alanında müracaat edilen gazeteler harp tarihi araştırmaları için de kaynak olarak kullanılmaktadır. Çalışmamızda gazetelerin kaynak değerini tartışmayacağımız gibi Doksanüç Harbi'ni de anlatmayacağız. Daha çok İngiliz gazetelerinin bu savaşı işleyiş şeklini ortaya koymaya gayret edeceğiz. Bunun için de tüm İngiliz basınını değil sadece savaş esnasında cephedeki gelişmeleri günü gününe sayfalarına aktarmış olan gazeteleri incelemeyi tercih ettik.

1. İngiliz Gazetelerinde Doksanüç Harbi

Üzerinde çalışmış olduğumuz gazeteler, genel itibariyle, savaşın başlangıcından bitişine kadar cephelerdeki gelişmeleri her gün sayfalarına aktarmışlardır. Dolayısıyla da Doksanüç Harbi, İngiliz gazetelerinden kronolojik bir şekilde takip edilebilmektedir. Hatta mücadelenin günün hangi saatinde başlayıp hangi saatinde sonlandığına dair bilgilere bile yer verilmiştir (London Daily News, 19 Eylül 1877). Mesela Şipka Geçidi'ndeki Rus komutan 23 Ağustos 1877 tarihinde çekmiş olduğu telgrafta çarpışmaların sabah 4.30'da başladığını ve öğle saatlerine kadar devam ettiğini belirtmiştir (London Standard, 25 Ağustos 1877). Rauf Paşa, Şipka Geçidi'ndeki 11 Kasım 1877 tarihli gelişmeleri rapor halinde sunarken çarpışmaların hava kararına kadar devam ettiğini yazmıştır (Pall Mall Gazette, 13 Kasım 1877). Fakat mücadelelerin başlangıç ve bitiş saatleri harp ceridelerinde olduğu gibi sistemli bir şekilde verilmemiştir.

İngiliz gazeteleri sayfalarına taşıyacakları haberleri kendi muhabirlerinden, cephelerdeki Rus ve Osmanlı komutanlıklarından; Petersburg, İstanbul, Viyana, Berlin, Erzurum, Edirne, Bükreş gibi şehirlerdeki posta ve telgraf merkezlerinden; Almanya, Avusturya, Rusya gibi devletlerin gazetelerinden, cepheden gelen mektuplardan, Osmanlı ordusundaki İngiliz doktorlardan ve Reuters gibi haber ajanslarından edinmişlerdir (The Times, 22 Ağustos 1877; The Times, 23 Ağustos 1877; Shields Daily Gazette, 15 Ekim 1877; Shields Daily Gazette, 5 Ekim 1877; London Standard, 23 Ağustos 1877; London Daily News, 18 Eylül 1877; London Standard, 29 Ağustos 1877; Evening Telegraph, 3 Eylül 1877; Evening Telegraph, 4 Eylül 1877; Evening Telegraph, 5 Eylül 1877; Pall Mall Gazette, 6 Kasım 1877; Pall Mall Gazette, 10 Kasım 1877; Pall Mall Gazette, 13 Kasım 1877; Pall Mall Gazette, 15 Kasım 1877; Dundee

Courier, 12 Temmuz 1877; Falkirk Herald, 2 Ağustos 1877; Falkirk Herald, 17 Ocak 1878; Aberdeen Journal, 23 Temmuz 1877; Aberdeen Journal, 24 Temmuz 1877; Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877). Hangi haberin hangi kaynaktan alındığı ise haberin başında veya sonunda belirtilmiştir. Mesela The Times, 16 Kasım 1877 tarihli sayısında Kars civarındaki gelişmeleri aktarırken haberin Reuters'in Rus resmî makamlarından aldığı bilgiye dayalı olduğunu belirtmiştir (The Times, 19 Kasım 1877). Evening Telegraph, 6 Eylül 1877 tarihli sayısında Plevne'deki gelişmeleri işlerken, haber kaynağı olarak Daily News'i göstermiştir (Evening Telegraph, 6 Eylül 1877). Kaynaklara dayanılarak yapılan anlatımlar sunulan haberlerin mutlak doğruluğunu göstermez. Çünkü haberi veren kaynak yanlış olabilir. Haberlerin önemli bir kısmı cephedeki komuta merkezlerinden edinilmektedir. İlgili merkezler kendilerinden istenen her bilgiyi, savaş şartlarının doğasına bağlı olarak, doğru vermek zorunda değildir. Örneğin London Daily News'in 19 Eylül 1877 tarihli nüshasında Şipka civarında yapılan mücadelelerde, Rus General Radetzky'den alınan telgrafa göre Rus birlikleri başarılı durumda, Süleyman Paşa'dan alınan telgrafa göre ise Türk birlikleri başarılı durumdadır. Radetzky'nin raporuna göre dokuz saat kadar süren çarpışmalarda Türkler büyük kayıplar vererek geri çekilmişlerdir. Ayrıca, gazeteler sundukları haberlerde kaynaklara sâdik kalmamış da olabilirler. Fakat gazetelerin savaşan taraflardan almış oldukları cephe haberlerini, kaynak göstererek aynı sayfada sunmaları, hem kendilerinin meslek itibarını korumaya çalışmaları hem de yorumu okuyucuya bırakmaları açısından önemlidir (Evening Telegraph, 21 Eylül 1877; London Standard, 19 Aralık 1877; Dundee Courier, 22 Ekim 1877).

Gazetelerin, bazı sayılarında cephelelerdeki çarpışmaların birkaç günlük veya birkaç aylık dökümünü yaptığı, çarpışmalarda ön plana çıkan bir komutanla ilgili geniş bilgiler verdiği olmuştur (London Standard, 25 Ağustos 1877; Falkirk Herald, 10 Ocak 1878). Plevne'nin düşüşü Morpeth Herald'ın 15 Aralık 1877 baskısında geniş bir şekilde anlatılmıştır (Morpeth Herald, 15 Aralık 1877). Şipka Geçidi'ndeki 21 Ağustos 1877-27 Ağustos 1877 tarihleri arasındaki çarpışmalar Falkirk Herald'ın 2 Ağustos 1877 ve 9 Ağustos 1877 tarihli sayılarında kronolojik bir şekilde anlatılmıştır (Falkirk Herald, 2 Ağustos 1877; Falkirk Herald, 9 Ağustos 1877). The Times'in 23 Ağustos 1877 tarihli sayısında uzun uzadıya Plevne'deki Osmanlı-Rus mücadelesinden bahsedilmiştir. Gazetelerin bu tür uygulamalarından dolayı araştırmacılar cephelelerden herhangi biriyle ilgili serüveni daha rahat bir şekilde öğrenebilirler. The Star, 28 Temmuz 1877 tarihli sayısında Mehmet Ali Paşa'dan "MEHEMET ALI PASHA" başlığı altında teferruatlı bir şekilde bahsetmiştir. Sadece Osmanlı komutanlarından değil, Rus komutanlarından da bahsedilmiştir. Hatta savaşan tarafların idarî kadrolarındaki değişikliklere de değinilmiş ve değişen yöneticiler hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu tür kapsamlı yazılar, komutanların verdiği raporlara ve muhabirlerin sunduğu bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur (London Daily News, 19 Eylül 1877). Dolayısıyla da

gazetelerin verdiği bilgiler biyografi çalışmaları için de faydalı veriler içermiştir.

Gazeteler, savaşla ilgili sayfalarında cephelelerin tümüne ait gelişmeleri aktarmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla da gazetenin aynı sayfasında Kafkas Cephesi'ndeki gelişmelerle birlikte Rumeli Cephesi'ndeki gelişmeler takip edilebilmektedir (Evening Telegraph, 7 Mayıs 1877; Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877; Dundee Courier, 1 Haziran 1877; Falkirk Herald, 26 Ocak 1878). Böylece herhangi bir tarihte tüm cephelelerde hangi birliklerin ne durumda olduğu görülebilmektedir. Örneğin Aberdeen Journal'ın 14 Temmuz 1877 tarihli baskısında Rusçuk, Doğu Beyazıt, Kars, Tuna ve diğer cephelelerdeki gelişmelere aynı sayfada yer verilmiştir (Aberdeen Journal, 14 Temmuz 1877). The Times, Evening Telegraph ve London Standard gibi diğer gazetelerde de benzer uygulamalar görülmektedir. Fakat gazetelerin sayfalarına cephelelerle ilgili teferruatlı bilgiler yansıdığı görülse de bu, cepheledeki tüm gelişmelerin eksiksiz bir şekilde aksettiği anlamına gelmez. Özellikle savaş muhabirlerinin çatışmaların yaşandığı alanlara giremediklerini ve gazetelerine gönderdikleri bilgilerin çoğunu komuta merkezlerinden aldıklarını göz önünde bulundurmamak gerekir. Mesela Plevne Savunması esnasında toprak siperleler içerisinde günlerce savaşmakta olan Türk birlikleri, Ruslara karşı değişik savaş hileleri uygulamışlardır. Ölüm kalım mücadelesi verilen siperlelere girmekten kaçınan muhabirlelerin bunları öğrenmesi ve gazetelerine göndermesi çok düşük bir ihtimaldir. Bu tür bilgiler ancak, cephelede sıcak çatışmalara girmiş olanlelerin verdiklelerinden ibaret olduğu tahmin edilebilir.

Gazetelerde cepheledeki bazı önemli gelişmelere büyük başlıklar altında verilmiştir. Mesela Kars'ın Rusleların eline geçmesi Western Daily News'in 20 Kasım 1877 tarihli sayısında "THE FALL OF KARS" başlığı altında roman boy bir kitapta iki sayfa tutacak şekilde anlatılmıştır. Aynı gazetenin bir sonraki sayısında Kars'ın işgali sonucunda Rusleların eline geçen esirlelerin sayısı, savaş ganimetlelerinin nitelikleri ve miktarı yazılmıştır. Şipka Geçidi'nde Türk birliklelerinin Ruslar tarafından mağlup edilerek esir edilişi, Falkirk Herald'ın 17 Ocak 1877 tarihli sayısında "CAPTURE OF THE TURKISH ARM IN THE SCHIPKA PASS" başlığı altında sunulmuştur. Plevne'nin düşmesi Western Daily Press'in 11 Aralık 1877 tarihli baskısında "FALL OF PLEVNA" başlığı altında anlatılmıştır. Sofya'nın Rus birlikleleri tarafından işgal edilişi Falkirk Herald'ın 10 Ocak 1878 tarihli baskısında "THE CAPTURE OF SOFIA" başlığı altında işlenmiştir. Rus birlikleleri tarafından Edirne'nin 20 Ocak 1878 tarihindeki işgali, Royal Cornwall Gazette ve Nottinghamshire Guardian'ın 25 Ocak 1878 tarihli sayılarında, "OCCUPATION OF ADRIANOPLE" olarak sunulmuştur. The Star, 24 Temmuz 1877 tarihli sayısında, Türk ordusunun Plevne'de, 19 ve 20 Temmuz 1877 tarihlerinde elde ettiği başarıları "TURKISH VICTORIES" başlığı altında okuyucularına duyurmuştur. Plevne Savunması, Morpeth Herald'ın 15 Aralık 1877 tarihli sayısında "OSMAN PASHA'S BRAVE DEFENCE" başlığı altında, Ruslelarla mücadelenin başladığı 19 Temmuz 1877 tarihinden alınarak Osman Paşa'nın Ruslelara yaralı olarak teslim

olmak zorunda kaldığı 10 Aralık 1877 tarihine kadar, roman boy bir kitapta 4-5 sayfa tutacak şekilde anlatılmıştır. Ayrıca gazeteler savaşla ilgili sayfalarında ana cepheleri de birbirinden farklı sütunlara ayırarak işlemişlerdir. Kafkas Cephesi'ndeki gelişmeleri bir başlık altında verirken Balkan Cephesi'ndeki gelişmeleri başka bir başlık altında vermiştir. Böyle bir uygulama cephelerden herhangi biri üzerine araştırma yapanların işini kolaylaştırmaktadır.

Gazeteler, cephelerle ilgili anlattıklarının okuyucular tarafından daha iyi anlaşılması için sayfalarında harp bölgelerinin harita ve krokilerine yer vermişlerdir. The Times'in sayfalarında, haritalı anlatıma diğerlerine nazaran daha fazla rastlanmaktadır. The Times, 19 Eylül 1877 tarihli baskısında Plevne ve civarının haritasını, 19 Kasım 1877 tarihli baskısında, Kars ve civarının tahkimat krokisini, 24 Kasım 1877 tarihli baskısında Plevne'nin etrafındaki tahkimatın krokisini, 22 Kasım 1877 tarihli sayısında Kars ve civarının haritasını, 11 Ocak 1878 tarihli baskısında ise Şipka Geçidi'nin haritasını vermiştir. Aberdeen Journal, 23 Temmuz 1877 tarihli baskısında tüm Rumeli cephesinin haritasını sunmuştur.

Gazeteler, bazı sayılarında, savaş bölgelerindeki önemli yerleşim yerleri hakkında geniş bilgiler vermiştir. Mesela Western Daily Press, 19 Kasım 1877 tarihli baskısında Kars'tan uzun uzadıya bahsetmiştir. Şehrin sokakların darlığından kirliliğine, şehrin rakımından nüfusuna ve komşu yerleşimlere uzaklığına, evlerinin genelini ahşap oluşuna; burada yaşamakta olan Ermenilerin Ruslara sempati duymasına ve önceki yıllarda maruz kalınan işgallere kadar Kars'ın birçok özelliğine değinilmiştir. Pall Mall Gazette'nin 7 Kasım 1877 tarihli baskısında ise Plevne'nin Gravitza ile Tutjeniza akarsularının arasında bulunmasından barındırdığı nüfus miktarına kadar birçok özelliğine değinilmiştir. Dolayısıyla da gazetelerden o savaşın geçtiği bölgelerin etnik, ekonomik ve coğrafi yapısı hakkında da bilgiler edinilebilmektedir. Gazetelerin hedef okuyucu kitlesinin anlamasını önemseyerek sade bir dil kullanmış olması ise sunulan bilgilerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Gazetelerde sadece cephelerdeki gelişmelerle ilgili haberler işlenmemiş, savaşın tarafların başka devletlerle ilişkilerine de değinilmiştir (Evening Telegraph, 10 Mayıs 1877). Mesela Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Almanya'daki Krupp firmasından top ve cephaneye satın almaları (Alnwick Mercury, 20 Ekim 1877), Osmanlı Devleti'nin dış borç arayışları ve görüşmeleri (Evening Telegraph, 7 Haziran 1877; Evening Telegraph, 29 Ağustos 1877; Evening Telegraph, 21 Eylül 1877; Evening Telegraph, 24 Kasım 1877; Evening Telegraph, 5 Aralık 1877), İngiltere'nin tarafsızlığını ilan etmesi, Avusturya ve Almanya'nın Rusya'nın Balkanlardaki ilerleyişinden endişe duyması gibi konulara değinilmiştir (Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877). Bununla birlikte gazetelerin değindikleri savaş dışı konular hakkında çoğunlukla teferruatlı bilgi vermedikleri görülmektedir. Mesela Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan almış olduğu Krupp toplarıyla ilgili anlaşma safhası, ödeme ve teslim işlemleriyle ilgili önemli bilgiler bu gazetelerde yer almamıştır.

Gazetelerin sayfalarında yeri geldiğinde tarafların aldığı ganimetlere ve esirlere değinilmiştir (Western Gazette, 25 Ocak 1878; Morpeth Herald, 1 Aralık 1877; London Standard, 23 Ağustos 1877; London Standard, 30 Ağustos 1877). Fakat bunlarla ilgili sayısal bilgilere şüphayle yaklaşmak gerekir. Çünkü savaşın bir zorunluluğu olarak, her iki taraf da elde ettiklerini daha yüksek, kaybettiklerini daha az gösterme eğiliminde olmuştur (Morpeth Herald, 1 Aralık 1877; London Standard, 24 Ağustos 1877; London Daily News, 19 Eylül 1877). Mesela Reuters haber ajansının Petersburg'dan aldığı habere göre Rus resmî makamları 21 Kasım 1877 tarihine kadar cephelerdeki asker kayıplarını 71.705 olarak açıklamışlardır (Western Daily Press, 28 Kasım 1877). Hâlbuki Rusların sadece Plevne cephesinde kaybettikleri asker sayısı bu tarihlerde 40 bini geçmiş durumdadır. Ayrıca her iki taraf da kendi askerlerini yüceltme eğiliminde olmuştur (London Standard, 24 Ağustos 1877).

Önemli birliklerin başındaki komutanların başarılarına, aldıkları nişan ve ödüllere değinildiği gibi cephelerin hangi komutanlar tarafından idare edildiğine ve komuta değişikliklerinin ne zaman yapıldığına yer verilmiştir (Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877; Shield Daily Gazette, 4 Ekim 1877). Alnwick Mercury'nin 20 Ekim 1877 tarihli baskısında Ahmet Muhtar Paşa ve Osman Paşa'ya "gazi" unvanının verildiği işlenmiş ve bu unvanla ilgili açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. London Standard'ın 23 Ağustos 1877 tarihli sayısına göre Şipka Geçidi'ndeki Rus komutanı General Dronschinsky'dir. İstanbul'dan 3 Ekim 1877 tarihinde alınan malumata göre Süleyman Paşa, Tuna bölgesine, Rauf Paşa ise Şipka Geçidi'ne komutan olarak tayin edilmiştir (Shield Daily Gazette, 4 Ekim 1877).

Gazetelerin bazı sayılarında askerler ve komutanlarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Evening Telegraph'ın 1 Eylül 1877 tarihli sayısında Süleyman Paşa'nın, emrindeki askerleri Şipka Geçidi'nde boşu boşuna kırdıracağı öne sürülmüştür. London Standard'ın savaş muhabiri Şipka Geçidi'nde Türk askerlerinin mücadelesini gazetesine aktarırken "Türk askerlerinin kahramanlığı tüm övgülerin ötesinde" demiştir (London Standard, 30 Ağustos 1877). Falkirk Herald'da yapılan değerlendirmelere göre Türkler, 30 ve 31 Temmuz tarihlerinde Plevne'de dünya basınında anılmaya değer bir zafer kazanmışlardır. Türkler böylece, şanlı zaferler kazandıkları eski günlerine dönmüşlerdir (Falkirk Herald, 9 Ağustos 1877). Morpeth Herald'da yapılan değerlendirmeye göre, savaş tarihinde Osman Paşa gibi savunmada kararlı olan başka bir komutan görülmemiştir (Morpeth Herald, 15 Aralık 1877). Bu tür değerlendirmeler yapılırken dönemin askerî otoritelerinin görüşlerine de yer verilmiştir.

Gazetelerde, cephelerdeki birliklerin hangi tarihte ne durumda olduğuna değinilmiştir. Mesela, Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877 tarihli sayısında Rus savaş bakanının, Rus birliklerinin 24 Nisan'da Kafkaslar'da, Türk sınırını geçtikleri yönündeki beyanını sayfalarına taşımıştır. Mesela London Standar'ın 17 Ağustos 1877 tarihli sayısında "Süleyman Paşa, emrindeki orduyla Hain Boğazı'nı geçti ve şimdi Şipka civarındaki Rus ordusunu tehdit ediyor" denmiştir. Evening Telegraph, 3 Eylül 1877 tarihli sayısında stratejik bakımdan

önemli olan Gatrova yolunun Türklerin elinde bulunduğunu, Western Daily Press ise 17 Kasım 1877 tarihli sayısında bu durumun Rusların durumunu zorlaştırdığını işlemiştir. Bu tür bilgiler savaş boyunca gazete sayfalarında sunulmuştur. Fakat gazeteler bu tür haberlerini sistemli bir hale getirmedikleri gibi tüm birliklerin ne zaman nerede bulunduğunu ve ne yapmakta olduğunu da anlatmamıştır.

Gazeteler sadece cephelerde yaşananları aktarmakla kalmamış, sayfalarında, savaşan tarafların ülkelerinde neler olup bittiğine de yer vermiştir. Mesela Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877 tarihli sayısında İstanbul'da büyük bir yangın çıktığına ve beş yüz civarında evin harap olduğuna değinmiştir. Evening Telegraph, 10 Mayıs 1877 tarihli sayısında Osmanlı Devleti yönetimindeki Romenlerin Rusya'nın yanında savaşa gireceğinden bahsetmiştir. Böylece savaşan tarafların ülkelerinde yaşanmış zorlukların da görülmesi sağlanmıştır.

İngiliz gazeteleri Doksanüç Harbi'ni araştıran araştırmacılara, dönemin önemli devletleriyle ilgili gelişmeleri de sunmaktadır. Amerika, İngiltere, Fransa, İspanya ve Yunanistan gibi birçok devletle ilgili gelişmelere gazetelerin sayfalarında rastlamak mümkündür (London Standard, 1 Ocak 1878; Dundee Courier, 16 Ekim 1877; Aberdeen Journal, 12 Haziran 1877; Evening Telegraph, 15 Eylül 1877). Böylece Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında 1877-1878 Savaşı sürerken dünyada neler olup bittiği de görülebilmektedir.

Gazetelerin bazı sayılarında hava ve yol durumu hakkında bilgiler verilmiştir (Shield Daily Gazette, 3 Ekim 1877; Pall Mall Gazette, 6 Kasım 1877). Kar yağışlarının ve soğuk havanın cephedeki mücadeleleri kestiğine değinilmiştir (Shield Daily Gazette, 10 Ekim 1877). Yeri geldiğinde aşırı soğuklarda görülen asker donmaları anlatılmıştır (London Daily News, 20 Eylül 1877). Mesela Rauf Paşa'nın emrindeki askerler arasında aşırı soğuktan ölenler ve parmakları donanlar olmuştur (Western Daily Press, 26 Kasım 1877). Fakat hava ve yol durumunun sunulması harp ceridelerinde olduğu gibi günü gününe olmamıştır. Dolayısıyla savaş esnasında hava durumunun geniş bir şekilde değerlendirilmesi için gazetelerin verdikleri haberler tek başına yeterli olmaz.

Gazeteler savaş bölgelerinden aldıkları haberlere göre sivil halkın maruz kaldığı sıkıntıları da işlemiştir. Mesela Rumeli cephelerinde Bulgarların ve Rusların sivil Müslüman halka yaptığı zulümler anlatılmıştır (The Times, 25 Ağustos 1877; Pall Mall Gazette, 6 Kasım 1877; Evening Telegraph, 3 Eylül 1877; London Standard, 24 Ağustos 1877; Aberdeen Journal, 14 Temmuz 1877). Rumeli'deki Müslümanların maruz kaldıkları zulümlerden dolayı kitleler halinde İstanbul yönüne doğru göç ettikleri işlenmiştir (Nottinghamshire Guardian, 25 Ocak 1877). The Times'in 15 Ocak 1878 tarihli sayısında Romanya'dan İstanbul'a yirmi bin civarında insanın geldiği yazılmıştır (The Times, 15 Ocak 1878). Doksanüç Harbi esnasında Kafkaslar ve Balkanlar'dan Anadolu'ya doğru binlerce insanın göç ettiği bilinen bir gerçektir. Bu duruma İngiliz gazetelerinde yer yer değinilse de meselenin ayrıntılı olarak ele alındığına rastlanılmamaktadır.

Gazetelerde muhabirlerin duydukları söylentilere “rumour/söylenti” olduğu belirtilerek yer verilmiştir. İlgili haberlerin asılsız veya gerçek olduğu anlaşıldığında ise durum gazete sayfalarına aktarılmıştır. Rusların Plevne’de 19-20 Temmuz 1877 tarihlerinde Türkler karşısında yaşadığı mağlubiyet önce bir söylenti halinde yayılmış sonra ise gazete sayfalarında, “THE RUSSIAN DEFEAT CONFIRMED” başlığıyla verilerek doğrulanmıştır (Aberdeen Journal, 26 Temmuz 1877). Gazetelerde cephelerle ilgili söylentilere sık sık değinilmiştir. Bu söylentilerin doğru veya yanlış olduğu birkaç gün sonra gazetelerde yer almıştır. Dolayısıyla kaynak olarak kullanılması düşünülen gazetenin gün gün takip edilmesi gerekmektedir. Aksi halde araştırmacıların yanlışta ıhtimali ortaya çıkmaktadır. Örneğin Dundee Courier, 19 Eylül 1877 tarihli nüshasında, İstanbul’dan yapılan resmî bir açıklamanın Rusların Şıpka Geçidi’ni terk ettikleri yönündeki söylentileri yalanladığını belirtmiştir.

Gazetelerde, savaş bölgelerinde bulunan muhabirlerin şahit oldukları, işittikleri doğrultusunda uzun uzadıya yapmış oldukları değerlendirmelere de yer verilmiştir. Bu tür anlatımlar muhtemel bilgiler, tahminler ve yorumlar içerebilmektedir (The Times, 9 Temmuz 1877; London Standard, 1 Ocak 1878; Western Daily Press, 17 Kasım 1877). Mesela Shield Daily Gazette, 12 Ekim 1877 tarihli nüshasında Fort Nicholas ve çevresindeki Rus birliklerinin aşırı soğuk ve kıtlıktan dolayı acınacak bir halde oldukları, dolayısıyla da ellerinde kalan bölgelerden çekilmek zorunda kalabileceklerini bildirmiştir.

Gazete sayfalarında, Rus ve Osmanlı ordusuyla ilgili olarak verilen sayısal bilgiler tatmin edici nitelikte değildir. Çünkü savaş esnasında her iki tarafın askerî yetkililerinin cephedeki asker sayısı hakkında bilgi vermesi, verilen bu bilgilerin başka devletlerin gazete sayfalarında sık sık işlenmesi savaşın doğası açısından uygun değildir. Buna bağlı olarak gazeteler cephedeki birliklerin sayılarını teferruatlı bir şekilde sunmamışlardır. Böyle bir durum ancak tarafların birbirleriyle ilgili olarak verdikleri raporlar gazete sayfalarına yansıtıldığı zaman olmuştur. Bunların da bir kısmı tahminden ibarettir (Evening Telegraph, 5 Eylül 1877). Ayrıca verilen sayısal bilgilerde hatalar olabilmektedir. Mesela Şıpka Geçidi’ndeki muharebelerle ilgili bilgiler verilirken “kırk tabur” ifadesi yerine “kırk bin asker” ifadesi kullanılmıştır (London Standard, 23 Ağustos 1877)³. Hâlbuki bir taburun her zaman bin civarında askerden meydana geldiği söylenemez. Özellikle de savaşın aktif bir şekilde devam ettiği cephelerde asker sayısı günlük olarak değişiklik gösterir. Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877 tarihli sayısında Osmanlı Devleti’nin ve Rus Çarlığı’nın Rumeli ve Kafkasya bölgesindeki asker dağılımını, verilen bilgilerin tahminden ibaret olduğunu da belirterek, Kırım Harbi esnasındaki sayılarla mukayese ederek vermiştir. Böylece okuyuculara geniş bir perspektif sunulmuştur. Fakat sayılar

³ London Standard, 23 Ağustos 1877. Bir taburun ideal miktarı 600-700 kişi civarındadır. Fakat savaş esnasında taburların sayılarının oluşmadığı, sürekli değiştiği hatta çarpışmalar esnasında taburlardaki bazı bölüklerin tüm askerlerinin şehit olduğu görülmüştür.

genel bir bilgi olarak verilmiş, harp ceridelerinde olduğu gibi birliklerin teferruatlı dökümü yapılmamıştır.

Sonuç

İngiliz gazetelerinde Doksanüç Harbi, savaşın başlamasından bitişine kadar günü gününe işlenmiştir. Gazetelerin savaşla ilgili bölümlerinde cephelerdeki gelişmelerin yanında savaş sahasındaki yerleşim yerleri, savaşı yöneten komutanların özellikleri, savaş suçları, sivil halkın göçe maruz kalması, savaşan tarafların üçüncü devletlerle yürüttükleri ilişkilere kadar birçok konuya değinilmiştir. Dolayısıyla savaşla ilgili geniş bir perspektif sunmuşlardır.

Gazete sayfalarında sunulmuş olanlar tek başlarına Doksanüç Harbi'nin tüm yönleriyle ortaya konması için yeterli değildir. Cephelerdeki asker sayılarıyla ilgili olarak verilmiş tüm bilgilerin doğruluğunu kabul etsek de yeterliliğini kabul edemeyiz. Cephelerde; çarpışmalara, salgın hastalıklara, firarlara ve takviyelere bağlı olarak asker sayılarında sürekli olarak değişiklikler olmuştur. Yine savaş esnasında asker sayısına etki eden ikmal, intikal ve sağlıkla ilgili gelişmelere de gazete sayfalarında yeterli şekilde yer verilmemiştir. Zaten bir gazetenin bunları yapması da aslı vazifesi değildir.

Askerî tarih açısından cephede yaşananların teferruatlı bir şekilde dökümünün yapılarak gelecekte kullanılması açısından değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bunun için ise gazete haberleri başlı başına yeterli olmaktan uzaktır. Çünkü cephede yaşananları askerlik ve savaş konusunda bilgi ve tecrübeye sahip olanların gözlemleyip kayda geçirmesi gerekir. Gazetelerdeki haberler ise elde ediliş ve sunuluşları açısından böyle bir nitelikten uzaktırlar. Fakat gazetelerin kendilerine has eksiklik ve hataları düşünülerek Doksanüç Harbi'nin kaynağı olarak değerlendirilmemesi de bir eksiklik ve hata olur. Çünkü harp ceridelerinde, meclis tutanaklarında, hatıralarda, askerî ve idarî birimler arasında çekilmiş olan telgraflarda, salnamelerde bulunamayan birçok bilgiye gazetelerde rastlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

Aberdeen Journal. (1877). 12 Haziran, 14 Temmuz, 23 Temmuz, 24 Temmuz, 26 Temmuz.

Alnwick Mercury. (1877). 5 Mayıs, 20 Ekim.

Dundee Courier. (1877). 1 Haziran, 12 Temmuz, 19 Eylül, 16 Ekim, 22 Ekim.

Evening Telegraph. (1877). 7 Mayıs, 10 Mayıs, 7 Haziran, 29 Ağustos, 1 Eylül, 3 Eylül, 4 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül, 15 Eylül, 21 Eylül, 24 Kasım, 5 Aralık.

Falkirk Herald. (1877). 2 Ağustos, 9 Ağustos, 10 Ocak, 17 Ocak, 26 Ocak.

London Daily News. (1877). 18 Eylül, 19 Eylül, 20 Eylül.

London Standard. (1877). 23 Ağustos, 24 Ağustos, 25 Ağustos, 29 Ağustos, 30 Ağustos, 19 Aralık.

----- (1878). 1 Ocak.

Morpeth Herald. (1877). 1 Aralık, 15 Aralık.
Nottinghamshire Guardian. (1878). 25 Ocak.
Pall Mall Gazette. (1877). 6 Kasım, 7 Kasım, 10 Kasım, 13 Kasım, 15 Kasım.
Royal Cornwall Gazette. (1878). 25 Ocak.
Shields Daily Gazette. (1877). 5 Ekim, 15 Ekim.
The Star. (1877). 24 Temmuz, 28 Temmuz.
The Times. (1877). 9 Temmuz, 22 Ağustos, 23 Ağustos, 25 Ağustos, 19 Eylül,
16 Kasım, 19 Kasım, 22 Kasım, 24 Kasım.
----- (1878). 11 Ocak, 15 Ocak.
Western Daily Press. (1877). 11 Aralık, 17 Kasım, 19 Kasım, 26 Kasım, 28
Kasım.